

GELENEKSEL TÜRK KADIN GIYSİLERİNDE SIFIR ATIK TASARIM YAKLAŞIMI*

• Ceren AKTAŞ** • Prof. Elvan ÖZKAVRUK ADANIR***

ÖZET

Türklere ait geleneksel giysilerin kökeni Avrasya'da yaşamış atalarının kıyafet kültürüne uzanmaktadır. Türkler yaşadıkları iklime, coğrafyaya ve kültürlerine uyumlu, çok katlı, dikişli ve hareket serbestliği sağlayan giysiler giymişler, dar enli dokunan kumaşlardan verimi en çok sağlayan kalıp yöntemlerini kullanmışlardır. Türk geleneksel giysilerinin kesim özellikleri kumaşı ekonomik kullanmak ve fire oluşturmamak üzerine temellenmiş, günlük hayatta ve özel günlerde kullanılan, belli bir sırada üst üste giyilen giysilerde bu yöntem uygulanmıştır. Günümüzde kumaş atıkları büyük bir sorun haline geldiğinden sıfır atık ve sürdürülebilir moda kavramlarıyla çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Bu anlayışın yeni bir olgu olduğu düşünülse de tarihi giysiler incelendiğinde sıfır atık tasarım yaklaşımının yüzyıllar öncesinden uygulandığı söylenebilir. Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu döneminde 19. yüzyıl ve 20. yüzyıla tarihlenen geleneksel kadın giysilerinde kalıp ve kesim açısından sıfır atık tasarım yaklaşımının uygulanışı ele alınmıştır. İzmir Etnografya Müzesi'nde bulunan üç etek, cepken ve şalvardan oluşan toplam otuz sekiz adet giysi incelenmiştir. Sonuçlar geleneksel Türk giysilerinde sıfır atık kalıp ve kesim yöntemlerinin kullanıldığını bu sayede fire oranının önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Geleneksel giysilere ait üretim süreçlerinin derinlemesine incelendiği bu çalışmayla gelecekte sıfır atık yöntemi ile yapılacak tasarımlara kaynak oluşturması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk kadın giysileri, Şalvar, Üç etek, Cepken, Sıfır atık.

* Bu makale, Ceren Aktaş/İzmir Ekonomi Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Tasarım Çalışmaları Doktora Programı/ Danışman Prof. Elvan Özkavruk Adanır/"Traditional Turkish Women's Clothing from the Province of İzmir in the 19th and 20th Centuries" başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

** İzmir Ekonomi Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tasarım Çalışmaları Doktora Programı, cerenege@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-9455-6194

*** İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, elvan.ozkavruk@ieu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2821-6412

ZERO WASTE DESIGN APPROACH OF TRADITIONAL TURKISH WOMEN CLOTHING*

• Ceren AKTAŞ** • Prof. Dr. Elvan ÖZKAVRUK ADANIR***

ABSTRACT

The origins of traditional clothes of the Turks extend to the clothing culture of their ancestors who lived in Eurasia. Turks wore multi-layered, stitched clothes that allowed freedom of movement, compatible with the climate, geography, and culture they lived in, and they used pattern methods that provided the most efficiency from narrow-width woven fabrics. The cutting features of the traditional Turkish clothing based on using the fabric economically and avoiding wastage, and this method has been applied to clothes used in daily life and on special occasions and worn on top of each other in a certain order. Since fabric waste has become a big problem today, solutions are being tried to be produced with the concepts of zero waste and sustainable fashion. Although this understanding is thought to be a new phenomenon, when historical clothes are examined, it can be said that the zero-waste design approach was applied centuries ago. In this study, the zero-waste design approach of traditional Ottoman Turkish women clothing dating back to the 19th and 20th centuries are analyzed in terms of cutting and pattern making techniques. A total of thirty-eight uc etek, cepken and shalvar samples found in Izmir Ethnography Museum were examined. The results show that zero waste pattern and cutting methods are used in traditional Turkish clothes, thus significantly reducing the wastage rate. With this study, in which the production processes of traditional clothing are examined in depth, it is aimed to provide a source for designs to be made with zero waste method in the future.

Keywords: Traditional Turkish women clothing, Uc etek, Shalvar, Cepken, Zero-waste.

* This article is based on Ceren Aktaş's unpublished thesis titled "Traditional Turkish Women's Clothing from the Province of Izmir in the 19th and 20th centuries"/Izmir University of Economics/Graduate School/ PhD in Design Studies/Supervised by Prof. Elvan Özkavruk Adanır.

** Izmir University of Economics, Ph.D. in Design Studies, cerenege@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9455-6194

*** Izmir University of Economics, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Textile and Fashion Design, elvan.ozkavruk@ieu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2821-6412

1. GİRİŞ

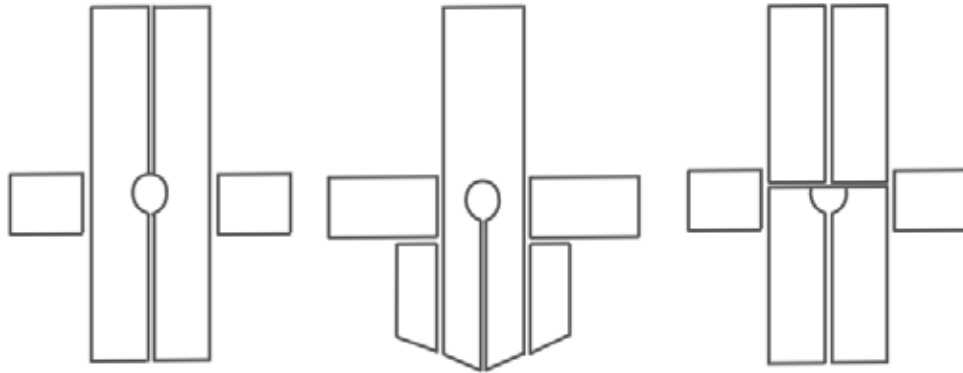
Türklerin pantolon, ceket, gömlek, çizme, kemer, başlık ve eldivenden oluşan giyimi kaynaklarda yer alan bilgilere göre binlerce yıl öncesine dayanmaktadır (Tansuğ, 2021, s. 4). Günümüzde kullanılan giysilerin temelini Türklerin ataları tarafından kullanılan kıyafetlerin oluşturduğu söylenebilir (Görgünay, 2008, s. 37-38). Türk giyim kültürünün devamı olan Osmanlı kıyafetlerinde yaşam biçimine bağlı olarak kat kat giyilmiş ve bu giysiler geometrik kesim anlayışıyla üretilmiştir (Şahin, 2016, s. 383-385). Üst üste giyinme geleneği Türk giysilerinin çeşitlenmesini ve zenginliğini sağlayan özelliklerden biridir. Soğuktan korunma amacıyla çıktığı düşünülen katlı giyim, daha sonraki dönemlerde bir süslenme unsuru olarak görülmektedir (Koç ve Koca, 2015, s. 239-240). *1835-1839 Yıllarında Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*'ın yazarı Helmut von Moltke, kat kat giyinmenin soğuktan olduğu kadar sıcaktan da koruduğunu, ayrıca muhteşem bir görünüm verdiğini ve Avrupalılar gibi giyinmeden önce Türklerin dünyanın en güzel insanları olarak kabul edildiğini belirtir (1960, s. 240-241). Bununla birlikte, fonksiyonel ve estetik anlayışla, belli bir düzen içerisinde giyilen giysilerin malzemeleri ve süslemeleri üstten görünecek şekilde tasarlanmıştır (Ayhan, 2021, s. 37). 19. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden Antoine-Laurent Castellan, Türklerin şalvar ve gömlek üstüne entari ve kaftan giydiklerini hem rahat hareket etmek hem de kaftanın altına giydiği parçaların görünmesi için kaftanın eteklerini bellerindeki kuşağa soktuklarını belirtir (1821, s. 14-15). Türkler giysilerinde kuşak ile bağlanan önü açık üstlükler ve bacakları koruyan pantolonları tercih etmişler, yüzyıllar boyunca giyim geleneklerini beraberlerinde taşımış ve geçtikleri bölgelerde bu giyim tarzını yaygın hale getirmişlerdir (Görünür, 2010, s. 11).

Türk giyim kültüründe kumaşların temel geometrik şekillerde kesilerek dikilmesi, gerektiğinde dikişlerden açılarak tekrar kullanılmasına olanak sağlamıştır (Koç ve Koca, 2012, s. 148). Osmanlı tarihçisi Donald Quataert, kumaşların erkekler ve kadınlar için giysi haline getirilip kullanıldıktan sonra atılmadığını, temizlenip, onarılıp çocuk giysileri yapıldığını, hatta daha da eskiyenlerin temizlik bezleri olarak kullanıldığını belirtmiştir (2000, s. 22). Kadınlar ve erkekler için aynı yapısal özelliklere sahip olan bu giysiler, biçim ve kesim bakımından da birbirine çok benzemektedir. Geometrik kesim tekniğinde giysileri oluşturan tüm parçalar kare, dikdörtgen, üçgen ve eşkenar dörtgen-den meydana gelir. Bu kesim yöntemi, el tezgahında dokunmuş dar enli kumaşı en verimli şekilde kullanma mantığını benimseyen ve atık oluşturmayan bir tekniktir (Şahin, 2016, s. 383). Üst giysiler için dikdörtgenden oluşan temel parçalar ön, arka ve kollarıdır. Temel parçaların yanı sıra kol hareketi için kol altına kuş, kalça ve karın genişliğini sağlamak içinse peş adı verilen parçalar eklenir. Bu geometrik kesim ve dikim yöntemi

Türklerin en eski giysi örneklerinde de görülür (Şahin, 2011, s. 182-183).

Osmanlı giysilerinin temel öğeleri olan önden açık, uzun giysiler, kaftan ve şalvarlar Orta Asya giyim kültürünün devamı niteliğindedir (Görünür, 2010, s. 11). Giysi parçalarının ölçüleri değişse de giysiyi oluşturma ve kumaşı kesme yöntemi aynı şekilde kalmıştır. Türklere ait kurganlardan çıkan giysiler ve giyimli insan tasvirleri içeren görsel eserler giysilerin özelliklerini belirlemek için önemli ipuçları vermektedir (Türkoğlu, 2002). 19. ve 20. yüzyılda Ön Asya, Orta Asya ve Kuzey Karadeniz’de yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda Türk uygarlıklarının giyim kültürü hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Bu uygarlıkların, Mezopotamya ve Mısır Uygarlıklarından daha eski uygarlıklar olduğu ortaya çıkmıştır (Salman, 2013, s. 84).

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine kadar kullanılan, geometrik kesim yaklaşımında oluşturulmuş giysilerle paralellik gösteren örnekler Kuzey Karadeniz bölgesinde, M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen İskit/Saka Türklerine ait kurganlardan (Kul-Oba, Voronej, Çertomluk, Gajmanova Mogila ve Solokha) çıkan değerli metal eşyalar, kaplar ve vazolar üzerinde bulunan insan tasvirleri üzerinde görülmüştür. İskitlerin geleneksel giysileri Osmanlılar gibi kaftan, şalvar/pantolon, kuşak ve çizmedir (Rolle vd., 1991, s. 105). İskit kaftanlarının dikiş ve üretim tekniğini inceleyen Renata Rolle vd., farklı kesim yöntemleri tespit etmişlerdir. Kaftanların bir grubunda omuzlar dikişsiz olup beden, yanlardan ve arka ortadan birbirine dikilmiş aynı uzunlukta iki kumaştan oluşmuştur. Diğer bir grup kaftanda omuzlar dikişsizdir, tek en bir kumaşın ortasından yaka oyuntusu açılmış, kumaş ön ortadan kesilerek ikiye ayrılmıştır. Kaftanın önü yanlara eklenen parçalarla (peşlerle) genişletilmiştir. Tespit edilen diğer bir örnekte ise kaftan, birbirine eşit dört parçanın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Kumaşın enine göre şekillenen bu kalıp yöntemi yüzlerce yıl değiştirilmeden kullanılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. İskit kaftan modelleri Rolle vd. (1991, s. 105) çizimlerinden örnek alınarak yazar tarafından yapılmıştır.

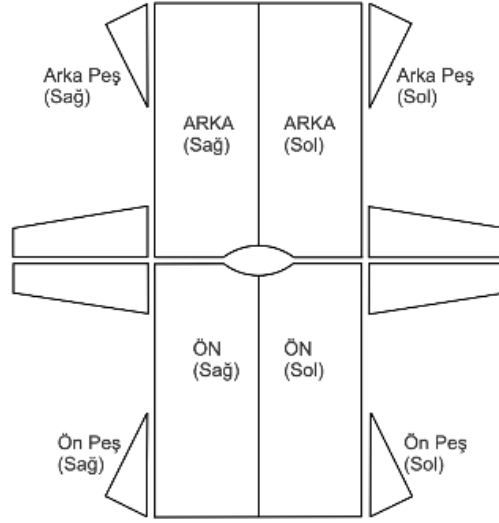
Bu kesim teknikleri iklim koşullarına uyan aynı zamanda vücuda zarif bir şekilde oturan, kullanımı rahat, üretim şekli akılcı ve ekonomik olarak nitelendirilebilecek giysilerin üretimini mümkün kılmıştır (Rolle vd., 1991, s. 105). Kaftanların süslemelerinin dikişler üzerine uygulandığını belirten Rolle vd., bunun genellikle eski, yöresel giysilerin bir özelliği olduğunu, bu dikişlerin kötü ruhlardan korunmak için yapıldığını ve tören giysilerinin daha zengin işlemlerle ve aplikelerle süslendiğini belirtmişlerdir (1991, s. 109).

Osmanlı giyiminde kullanılan kesim tekniklerine benzer, bilinen en eski giysi örnekleri M.Ö. 5.- 4. yüzyıla tarihlendirilen Pazırık kurganlarındaki buluntulardan çıkan elbise, gömlek ve kaftanlarda görülmüştür. Günümüze ulaşan giysiler arasında, dar enli kumaşlara kuş ve peş parçalarının eklenmesi çok daha sonra Osmanlı Türk kadınlarının kıyafetlerinde de görülen özelliklerdendir (Scarce, 2003, s. 32). Pazırık 2. Kurganı'nda bulunan keten ve kenevir ipliğinden dokunmuş, İskit giysileriyle benzerlik gösteren erkek gömleği (Görsel 1, Şekil 2), iki ön, iki arka olmak üzere dört dikdörtgen parçadan yapılmış, ön, arka ve yanlardan dikilmiştir. Gömleğe genişlik vermek için yanlara iki parçadan oluşan peş konulmuştur (Rudenko, 1953, s. 83-85).

Selçuklu döneminde de Türk giysilerinin formları ve kesimleri benzer şekilde uygulanmış ve tüm Anadolu'da yaygınlaşmıştır. Önden açık, uzun ve kısa giysiler, bilek hizasına kadar uzanan ve uçkur yardımıyla belden büzülerek bedene oturtulan şalvarlar giymişlerdir. Kaftanlar diz altından topuklara kadar farklı uzunluklarda dikilmiştir (Ertürk, 2018, s. 27-30). Genel olarak bu giysiler düz ve kavissiz bir kesime sahip olup etek uçları peşlerle genişletilmiştir. Dikiş üzerine uygulanan şerit detayları Selçuklu döneminde de devam eden bir süsleme özelliğidir (Mangır, 2019, s. 295-297). Zamanla küçük değişiklikler olsa da geleneksel Türk giyimi Osmanlı döneminde de fazla değişiklik göstermeden devam etmiş, 18. yüzyıl sonları itibarıyla Avrupa kıyafet modası yayılmış ve yeni biçimlerde çeşitli giysiler yapılmıştır (Kuleli vd., 2013, s. 1-5).

Görsel 1. Keten/Kenevir Gömlek, Pazırık 2. Kurgan. M.Ö. 5.- 4. yüzyıl Ermitaj Müzesi-Erv. No: 1684-194 St.Petersburg [http 1.](http://1)

Şekil 2. Keten/Kenevir Gömlek teknik çizimi, yazar tarafından yapılmıştır.

Geleneksel Türk giyiminde kumaşın dokunduğu en, giysi parçalarının boyutlarını belirlemiştir. Parçaların tümü geometrik şekillerde ve düz çizgiler boyunca kesilmiş, böylece kumaşın tüm eni ve boyu atık oluşturmayacak şekilde kullanılmıştır (Micklewright, 1986, s. 187-188). Kumaş çok fazla kesilip biçilmeden, ölçüler eldeki kumaşa göre ayarlanıp kumaşın enine ve boyuna göre kesim yapılmıştır (Tansuğ, 2022).

Bu çalışma kapsamında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem kadın giyimine ait üç etek entari, cepken ve şalvar örneklerinde kesim, yapım yöntemleri ve sıfır atık tasarım yaklaşımı İzmir Etnografya Müzesi koleksiyonunda yer alan örnekler üzerinden incelenmiştir. 27 Aralık 2019 tarihinde T.C. İzmir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İzmir Müze Müdürlüğü'nden alınan 60760627-155.01-E.1082583 sayılı izinle yapılan araştırmada geleneksel Türk giysilerinin sıfır atık uygulamaları analiz edilmiştir. Türkler kumaşı en verimli şekilde kullanarak, atık oluşturmadan giysilerinde nasıl bir kalıp ve dikim teknikleri uygulamışlardır? sorusuna yanıt aranmıştır. İlgili literatür incelenerek, farklı Türk uygarlıklarında kullanılan giysilerin özellikleri tespit edilmiş, İzmir Etnografya Müzesi'nin deposunda bulunan 19. ve 20. yüzyıla tarihlenen 15 adet üç etek entari, 10 adet şalvar ve 13 adet cepken örneği incelenmiş, fotoğrafları çekilmiş, biçimsel özellikleri, ölçüleri, kesim ve kalıp teknikleri tespit edilerek SmartDraw programı ile teknik çizimleri yapılmıştır. Bu çalışmada ise incelenen 38 giysi içerisinde belirlenen bir adet

üç etek entari, bir adet cepken ve bir adet şalvar sıfır atık yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Ayrıca giysilerle ilgili Türk etnolog ve koleksiyoner Sabiha Tansuğ (1933-2023) ile 8 Ocak 2022 tarihinde yüz yüze bir görüşme gerçekleştirilmiştir.

2. SIFIR ATIK GİYSİ TASARIMI

Ekoloji ve sürdürülebilirlik günümüz toplumunda önemli konular haline gelmiştir. Moda endüstrilerinde faaliyet gösteren firmalar ve tasarımcılar giysi üretiminin neden olduğu zararları önlemek amacıyla çevreye duyarlı üretim yoluyla, sürdürülebilir tasarım stratejileri geliştirmektedir (Özkavruk Adanır vd., 2013, s. 10). Moda endüstrisinde en değerli malzeme üretim maliyetinin yarısını oluşturan giysinin kumaşdır (Enes, 2021, s. 117). Hazır giyim üretiminde kumaşın %85'i kullanılırken, kesim işleminden kaynaklanan kumaş atığı %15'tir (Carrico ve Kim, 2014, s. 58). Bu nedenle, kumaş atığını azaltmak için çözüm olarak giysi tasarımında sıfır atık yöntemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu yöntem, üretim ve tüketim süreçlerinde oluşan atık miktarını minimum seviyeye indirmeyi hedefleyen bir yaklaşımı belirtmektedir. Bu yaklaşımın amacı, kaynakların etkin kullanılmasını sağlamak ve atık miktarını en aza indirerek çevresel etkileri azaltmaktır. Sıfır atık, atığın kaynağında önlenmesini, yeniden kullanılmasını ve geri dönüşümünü teşvik etmektedir. Bu yöntemde atığı önlemenin ilk aşaması olarak ürün tasarımı ön plana çıkmaktadır (Bilgili, 2023, s. 22- 23).

Kumaş kesim atığı, giysi üretim sürecinde en önemli atıklardan biri olduğundan, giysi tasarımı kumaşın enine göre hazırlanan ve kumaş atığına sebep olmayan kalıp tasarımlarıyla oluşturulmalıdır (Enes, 2021, s. 118-120). Sıfır atık giysi, kumaşın tamamının kullanıldığı ve hiçbir kesim atığı kalmayacak şekilde tasarlanan giysiyi ifade etmektedir. Kalıbı oluşturan parçaların kumaş eni üzerinde mümkün olduğunca birbirine yakın olarak yerleştirilmesi ve yapboz gibi birbirine geçmesi gerekmektedir (Rissanen, 2013, s. 2- 4). Rissanen'e göre günümüzde moda tasarımı ve kalıp kesimi ayrı uygulanmakta, moda tasarımcısı çizim yaparken, giysiyi oluşturan kalıp parçalarının şekillerini ve kumaş eninde nasıl uygulanması gerektiğini dikkate almamaktadır. Kalıp tasarımının ise amacı ise iki boyutlu çizilen bir fikrin üç boyutlu olarak gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Sıfır atık giysi tasarımının anahtarı kalıp tasarımının moda tasarımı uygulamasına dahil edilmesidir (2013, s. 4-5). Sıfır atık moda tasarım teknikleri arasında yap-boz, mozaik ve minimal kesim yöntemleri bulunmaktadır. Timo Rissanen ve McQuillan tarafından ele alınmış olan yap-boz yönteminde, tüm kalıp parçaları kumaş atığı oluşturmayacak şekilde hazırlanarak kalıp parçaları iç içe geçecek şekilde yerleştirilir ve kesilir. Bu yöntemde belirleyici ana unsur kumaşın enidir ve hedef, giysi tasarımı yaparken kullanılan

kumaş miktarını azaltmak değil, kumaş atığı çıkarmamaktır (Enes, 2021, s. 121-122). Mozaik yönteminde ise kumaş kalıbı aralarında boşluk olmayan, tekrarlayan şekiller ve motiflerden meydana gelmektedir. Dikiş payı verilmeden kesilen parçalar yan yana veya üst üste getirilerek giysi formu oluşturulmaktadır. Holly McQuillan, Carla Fernandez ve M.C. Escher mozaik yöntemiyle hazırladıkları giysiler tasarlamışlardır. Mozaik yönteminde kullanılan kalıp şekilleri, yap-boz yöntemine göre daha sınırlıdır (Carrico ve Kim, 2014, s. 59-60). Bir diğer sıfır atık moda tasarım uygulaması ise minimal kesim olarak adlandırılan, kumaş fazla kesilmeden giysinin drapaj yoluyla tasarlandığı bir yöntemdir. Drapeli giysi tasarımları oluşturulurken, kumaş fazla kesilmediğinden çok fazla dikiş gerektirmez ve diğer yöntemlerden daha az kalıp kullanılır. O'Rourke-Kaplan'ın yüksek belli elbisesi bu tasarım uygulaması içinde sınıflandırılmaktadır. Minimal kesim, moda tasarım öğrencilerini sıfır atık kalıp tasarımı uygulamasıyla tanıştırmak için kullanılmaktadır (Carrico ve Kim, 2014, s. 62). Sıfır atık moda tasarım yaklaşımları, sürdürülebilir giysi tasarımları oluşturmak, atık sorununun atığın oluşmadan engellemesini sağlamak ve kaynakları daha verimli kullanmak amacıyla geliştirilmiştir.

3. GELENEKSEL OSMANLI KADIN GIYİMİNDE SIFIR ATIK YAKLAŞIMI

3.1. Üç Etek Entaride Sıfır Atık Yaklaşımı

Geleneksel Türk giyiminde önemli bir yere sahip olan üç etek entariler hem İslamiyet öncesinde hem de İslamiyet'in kabulünden sonra kullanılmıştır (Ertürk, 2018, s. 32). Üç etekler birleştirilme noktalarında keskin açılara sahip, dikdörtgen ve üçgen parçalardan oluşmuş giysilerdir (Görünür, 2010, s. 39). Üç etek entariler, dikim ve kalıp açısından benzer özelliklere sahip olup parçaların boyutları ve şekilleri değişse de kumaşın enine göre yapılan kesme yöntemi ile fire vermeden giysiyi dikme yaklaşımı değişmeden devam etmiştir. Araştırma kapsamında İzmir Etnografya Müzesi'nin deposunda bulunan 19. ve 20. yüzyıla tarihlendirilmiş 15 adet üç etek entari biçimsel özellikleri, ölçüleri, kesim ve kalıp teknikleri bakımından incelenmiş, bu çalışmada 772 envanter numaralı üç etek örnek olarak sunulmuştur.

Görsel 2'de, 19. yüzyıl Osmanlı dönemine ait çözüde renkli ipek iplikler, atkıda klabdanla dokunmuş, yollu sevai kumaştan dikilmiş üç etek entari örneği görülmektedir. Küçük hakim yakalı, önü boydan açık, kol uçları balık ağzı şeklinde kesilmiş, yanları yırtmaçlı olan entarinin tüm kenarlarına balıksırtı sırma kaytan geçirilmiştir. Ön ve arka beden, tek parça kumaşın enlemesine ortadan ikiye katlanmasıyla oluşturulmuştur. Omuz, kumaş katına yerleştirildiği için dikişsizdir. Şekil 3'te ve 4'te görüldüğü gibi ön beden etek ucundan yakaya kadar ikiye bölünerek kesilmiş, yaka oyuntusu açılmıştır.

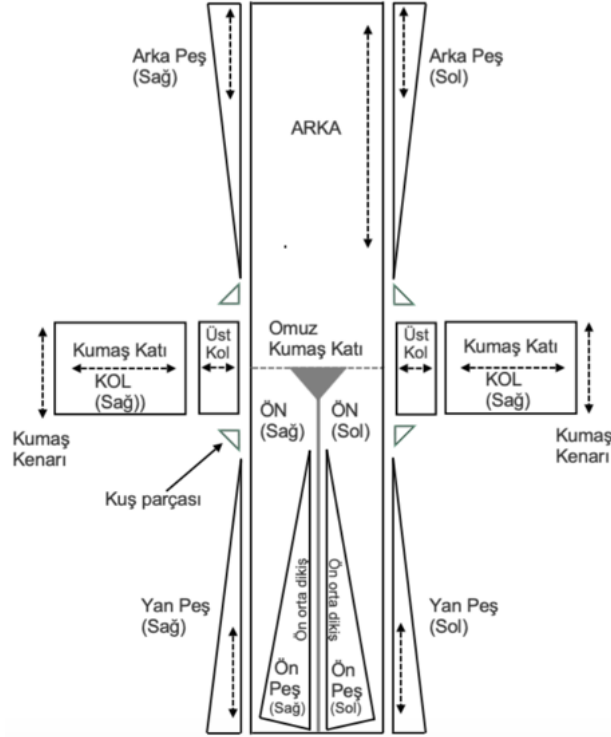
Dar enli kumaşın eni, kol boyu olacak şekilde yerleştirildiğinden dolayı kol kalıbının kesiminde daha az kumaş kullanılmıştır.

Görsel 2. *Yollu ipek sevai kumaştan üç etek entari, 19. yüzyıl, envanter no: 772. Yazar tarafından fotoğraflanmıştır.*

Kol boyunu uzatmak için, kol ve omuz arasına kumaş parçası eklenmiştir. Tarihi geleneksel giysiler ve betimlemelerini içeren görsel kaynaklarda bu tarzda üst kol eklemesine ve dikiş çizgisine sıkça rastlanmaktadır. Üç eteğe takılan üçgen biçimli ön, yan ve arka peşler dikdörtgen bir kumaşın çapraz şekilde kesilmesiyle oluşturulmuştur. Ön sağ ve sol peş, yan ve arka peşlere göre daha büyüktür (Şekil 3).

Hareket serbestliği sağlamak ve dirseğe doğru bir eğim vermek için kol altına üçgen şeklinde peşler yerleştirilmiştir. 772 envanter numaralı, boyu 140 cm olan üç etek, 50 cm en ve 490 cm boy ölçüsüne sahip kupon bir kumaştan ("kupon kumaş: yalnız bir giysiliğe yetecek boyutta ve üstün nitelikte üretilmiş kumaş" (Ergür, 2002, s. 161)) dikilmiştir. Üç eteğin kalıp çizimi ve kesim yöntemi Şekil 4'te gösterilmiştir. Üç etek entari, 16 parçanın yapboz gibi kullanılarak atık çıkmayacak şekilde iç içe geçen dikdörtgen ve üçgen formların kesilmesiyle oluşturulmuştur.

Şekil 3. 772 envanter numaralı, yollu ipek sevai kumaştan üç etek entari teknik çizimi, yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 4. 772 envanter numaralı, üç etek entari kalıbı, yazar tarafından çizilmiştir.

Müzede bulunan mor ipekli (envanter no:495), açık pembe ipekli (envanter no: 615), mavi pamuklu (envanter no:3133) ve pembe pamuklu (envanter no:2876) üç etek entariler benzer şekilde dikilmiştir.

Envanter no: 495 .

Envanter no: 615.

Envanter no: 3133.

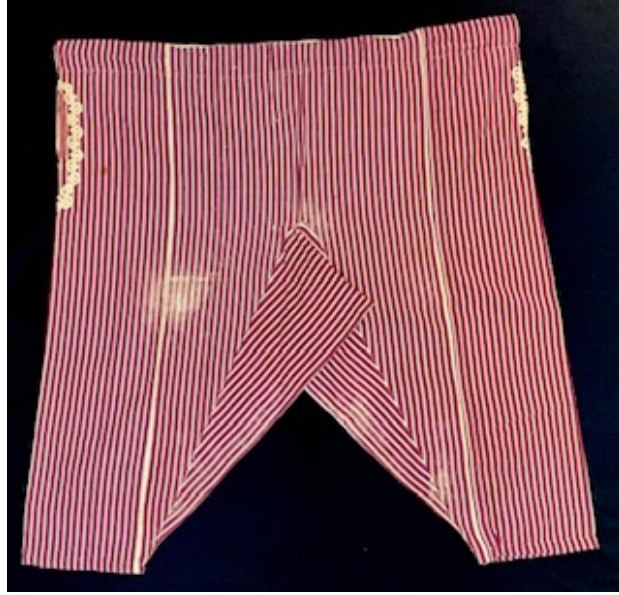
Envanter no: 2876.

Görsel 3. Üç etek entari örnekleri, 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı, yazar tarafından fotoğraflanmıştır.

3.2. Şalvarda Sıfır Atık Yaklaşımı

Kadınlar ve erkekler tarafından kullanılan şalvarlarda da kumaş kesilirken atık çıkarılmamasına özen gösterilmiş, kumaşlar en verimli şekilde kesilip birleştirilmiştir. Bazı modellerde kesilen parçalar 90° veya 180° döndürülerek kullanılmıştır. Kumaş katından faydalanılarak dörde veya ikiye katlanan kumaş, düz çizgide kesilmiştir. Nancy Micklewright, kumaşların cömertçe kullanıldığını fakat israf edilmediğini, giysilerin dikimi basit gibi görünse de özenle yapıldığını ve detaylara çok önem verildiğini vurgulamıştır (1986, s. 188). Araştırma kapsamında İzmir Etnografya Müzesi'nin deposunda bulunan 19. ve 20. yüzyıla tarihlendirilmiş 10 adet şalvar biçimsel özellikleri, ölçüleri, kesim ve kalıp teknikleri bakımından incelenmiş, bu bölümde 1219 envanter numaralı şalvar

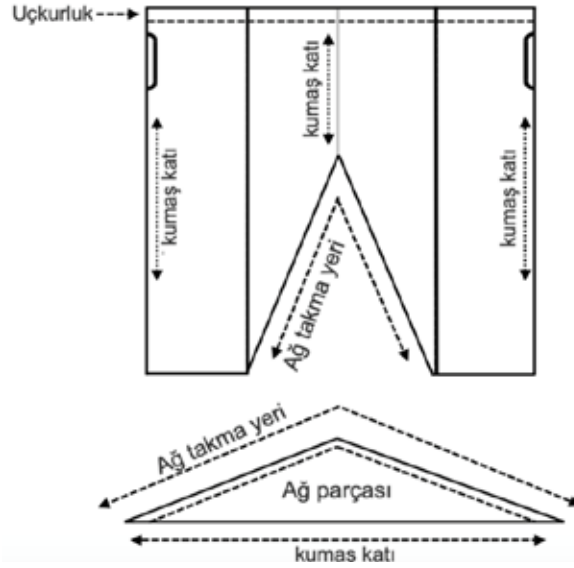
örnek olarak sunulmuştur. Örnek olarak seçilen Görsel 4'teki şalvar, vişneli meydanıye kumaşından üretilmiştir. Kumaş eni yaklaşık 50 cm'dir. Belinde uçkur, ön ve arka beden arasında ağ parçası bulunmaktadır. Uçkur ve paça temizleme işlemi kumaş kendi etrafında kıvrılarak yapılmıştır. Bu model şalvara Bursa yöresinde paçalı, üçgen çatal ağı şalvar denilmektedir (Koç vd., 2016, s. 116).

Görsel 4. Vişneli meydanıye kumaşından şalvar, 19.-20. yüzyıl, envanter no: 1219.
Yazar tarafından fotoğraflanmıştır.

Şalvar eni 50 cm, boyu 380 cm olan vişneli meydanıye kumaşından dikilmiştir. Şekil 5'te 95 cm boyunda beş parçadan oluşan şalvarın kalıp örneği bulunmaktadır. Şalvar için gerekli olan dört boy kumaş, uçlar üst üste gelecek şekilde önce boy iplik yönünde katlanıp, iki eşit parçaya bölünmüştür. Bunlardan biri ön, arka ve ağ parçalarının yapımında, diğeri ise tekrar ikiye kesilerek yan parçalarda kullanılmıştır. Bu parçalarda kumaş eninin tamamı kullanarak, yanlara dikey olarak eklendiğinden şalvarda yan dikiş bulunmamaktadır. Kumaşın dar eni, ön ve arka kısmın bel hattını oluşturduğundan, kalça ve karın bölgesine gerekli olan genişlik yan parçaların eklenmesiyle sağlanmıştır. Bu uygulama farklı şalvar modellerinde de görülmektedir.

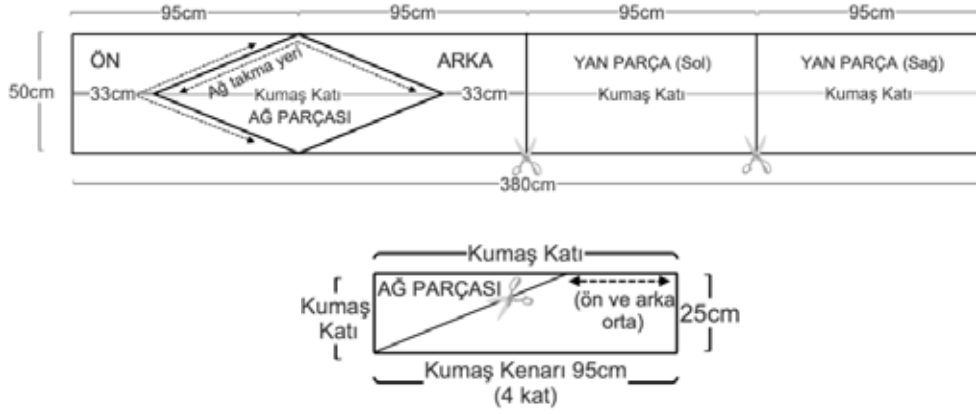
Şalvarların ön ve arka yüzleri kesim ve ölçü olarak bire bir aynıdır. Şalvarın ön ve arka kısımlarını oluşturmak için kumaşın diğer yarısı yatay ve dikey olarak dörde katlanıp, ağ takım yeri ve ön/arka orta yüksekliği yerine dikilmektedir. Ağ genişliği, bacak ve paça genişliği ile ters orantılıdır. Ağ paçasının genişliği arttıkça bacak ve paça genişliği daralmaktadır.

Şekil 5. 1219 envanter numaralı vişneli meydana kumaşından şalvar teknik çizimi, yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 6'da görüldüğü gibi, ön ve arkayı oluşturan parçalar kumaş dört kat yapıldıktan sonra bel hattından kumaşın köşesine doğru kesilmiş, kalan üçgen şeklinde parça açıldığında eşkenar dörtgen şeklinde ağ parçası elde edilmiştir. Bu parça 90° döndürülüp ağ takım yerine dikilmektedir. Paça ve bacak kenarından çıkarılan parça, ağ olarak kullanıldığından kesim sonunda kumaş atığı oluşmamaktadır (Koç vd., 2016, s. 116). Tüm kalıp parçaları dikdörtgen ve üçgen biçimlerde, geometrik hesaplamalarla hazırlanmış, sadece üç defa kesim işlemi uygulayarak oluşturulmuştur (Şekil 6).

Şekil 6. 1219 envanter numaralı paçalı, üçgen çatal ağı şalvar kalıbı, yazar tarafından çizilmiştir.

2855 envanter numaralı çitari şalvar (Görsel 5) Görsel 4 ile benzer teknikte üretilmiştir. 762 envanter numaralı ipek şalvar (Görsel 6) ise İzmir yöresinde sıkça rastlanan bir kesime sahiptir. Bu model şalvarlar, genel olarak yanlarda iki bacak parçasından ve bacak parçalarını birleştiren bele kadar uzanan iki ağ parçasından yapılıdır. Bir en ve bir boy kesilen dikdörtgen şeklindeki kumaş şalvarın bacak kısmını oluşturmak için eklendiğinden şalvarlarda yan dikiş yoktur. Ağ kısmı, birbirine eşit dört parça kumaşın birbirlerine dikey olarak dikilmesiyle oluşmaktadır. Bu kısımlarda kumaş katlanarak kesildiği için ön ve arkayı oluşturan kumaş desenleri birbirine terstir. Bazı örneklerde uçurluk ve paça kendi kumaşından ters kıvrılarak dikilirken bazı örneklerde ayrı bir parça eklenmiştir. Beli daraltmak için ön ve arka orta kısımdan üçgen bir parça kesilmiştir.

Görsel 5. Çitari şalvar, 20. yüzyıl başı, envanter no: 2855.

Görsel 6. İpek şalvar, 19.- 20. yüzyıl, envanter no: 762.

3.3. Cepkende Sıfır Atık Yaklaşımı

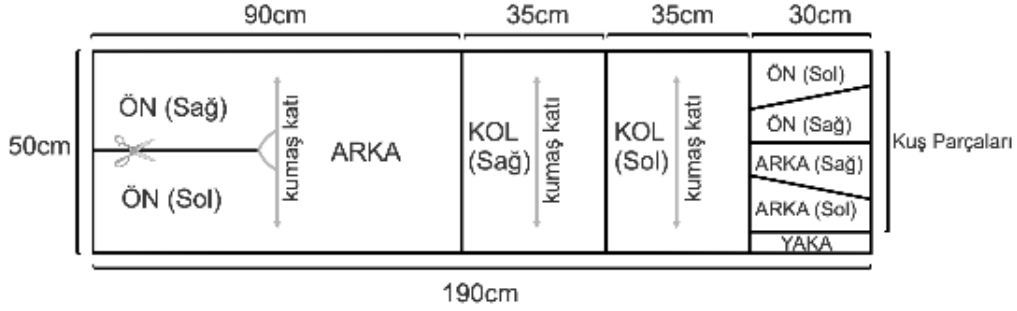
Cepken/cebken Avrasya'da yaşayan Türklerin atalarının giyim kültürüne kadar uzanan geleneksel Türk giyiminin en önemli unsurlarından biridir. Gömlek üstüne giyilen, belden kısa, kolları uzun (Pakalın, 1993, s. 266), küçük dik yakalı, avuçlara kadar sarkan uzun kollu, önü açık, bel hizasında biten bir cekettir. Araştırma kapsamında İzmir Etnografya Müzesi'nin deposunda bulunan 19. ve 20. yüzyıla tarihlendirilmiş 13 adet cepken biçimsel özellikleri, ölçüleri, kesim ve kalıp teknikleri bakımından incelenmiş, bu başlık altında 338 envanter numaralı cepken örnek olarak sunulmuştur. Görsel 7'te çözümlü sarı klabdan çözümlü pembe ipek atkılı dokuma kumaştan, düz, kare kesimli, bele kadar kuşlu cepken örneği görülmektedir. Cepkenin kumaşı, çiçeklerden oluşan çelenkler ve kurdelelerle desenlendirilmiştir.

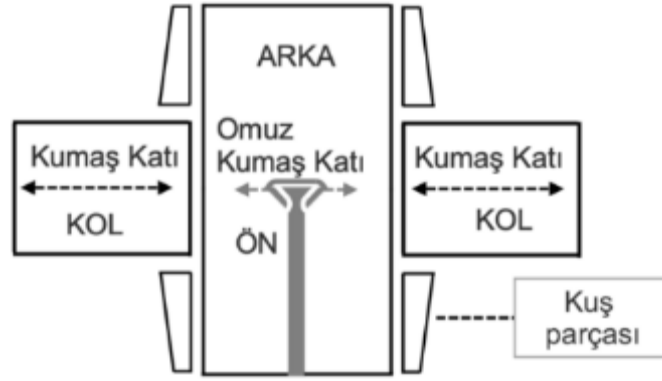
Görsel 7. Pembe ipekli cepken, 19. yüzyıl, envanter no: 398. Yazar tarafından fotoğraflanmıştır.

tBedene düz olarak takılan kollara, kol altından bele kadar yerleştirilen kuşlar hareket rahatlığı kazandırırken aynı zamanda bedene genişlik de sağlamıştır. Cepkenin ön ortası ve etek uçları yarım daire şeklinde kavisler ile şekillendirilmiştir. Şekil 7'de görüldüğü gibi ön ve arka beden, tek parça kumaştan oluşturulmuştur. Omuz, kumaş katına hizalandığından dikişsizdir. Arka parça, kumaşın tam enini oluşturacak şekilde tasarlanmış, ön beden etek ucundan yakaya kadar ikiye bölünerek kesilmiş, yaka oyuntusu açılmıştır. Kumaşın eni, kolun boyu olarak kullanılmıştır. 50 cm en ve 190 cm boy ölçüsüne sahip küçük bir kumaşla dikilebilen cepken için sekiz parça kumaş kullanılmış (Şekil 8), tüm kalıp parçaları dörtgenlerden oluşturularak kumaştan azami verim elde edilmiştir.

Şekil 7. 398 envanter numaralı cepken teknik çizimi, yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 8. 398 envanter numaralı cepken kalıbı, yazar tarafından çizilmiştir.

Çalışmada ulaşılan cepkenlerin kol altına eklenen kuş parçalarının biçimleri farklılık göstermektedir. Görsel 7 ve 8'deki cepken örneklerinde kuş parçaları bele kadar uzanmaktadır. Görsel 9'da ise kol altına üçgen şeklinde küçük kuş parçaları yerleştirilmiştir. Kumaş kesilmeden boydan ikiye katlanarak oluşturulduğundan üç etek örneklerindeki gibi kumaş deseni arkada ters olarak devam etmektedir. Kol, kumaşın eninden kesilerek yapıldığı için beden kumaş desen yönüyle kol desen yönü aynı değildir. Bu uygulama cepken kalıbını oluşturan parçaların kumaş eni ve boyunu tamamen kullanarak kesim atığı kalmamasına sebep olmaktadır.

Görsel 8. Kırmızı pazen cepken, 19. yüzyıl, envanter no: 3135. Yazar tarafından fotoğraflanmıştır.

Görsel 9. Pembe çizgili ipekli cepken, 19.-20. yüzyıl, envanter no: 766. Yazar tarafından fotoğraflanmıştır.

SONUÇ

Geleneksel Türk giyim kültüründe yüzyıllarca benzer biçimlerde ve kesim teknikleri uygulandığı görülmektedir. Bu çalışmada, İzmir Etnografya Müzesi'nde bulunan, Osmanlı döneminden kalan giysiler incelenerek, üç etek, cepken ve şalvar örnekleri üzerinden geleneksel Türk giysilerinde sıfır atık tasarım yaklaşımı açıklanmaya çalışılmıştır. Geometri ve matematik bilgisi kullanılarak kumaşların en verimli şekilde kesilip birleştirildiği, kesilen parçaların döndürülerek kullanıldığı ve kumaş katından faydalandığı görülmüştür. Giysilerin kalıpları ölçülüp detaylı teknik çizimleri yapılarak, kumaşların israf edilmeden kullanıldığı kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Tüm üç etek ve cepken örnekleri benzer biçimde ön ve arka beden tek parça kumaştan yapıldığından, ön ve arka kumaş desenlerinin yönlerinin birbirine ters olduğu gözlemlenmiştir. Bu şekilde üretilen çiçek desenli üç etek ve cepken bedenlerinin ön kısmında bulunan çiçeklerin yönü düz ise arkasında bulunan çiçeklerin yönü terstir. Omuz kısmı kumaş katına getirildiğinden dolayı dikiş bulunmamaktadır. Üç etek ve cepkenlerin kol takma şekillerinin düz takma kol biçimine sahip olduğu ve kumaşın eninin kol boyunu

oluşturacak şekilde kesildiği belirlenmiştir. Bu yöntemle daha az kumaş kullanıldığı saptanmıştır. Rahat hareket etme kabiliyeti için kullanılan kuş ve peş parçalarının atık olmayacak şekilde kesimi gibi akılcı tasarım fikirleri gözlemlenmiştir. Paçalı üçgen çatal ağı şalvarın kumaşının katlanarak kesildiği ve bacak kısmı kesildikten sonra kalan kumaşı enine katlayarak ağ kısmı için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bedeni ve kalçayı genişletmek için her iki yana kumaşın kesilmeden, tezgâh eninde kullanıldığı böylece yan dikişlerinin olmadığı belirlenmiştir. Şalvarlarda paça ve bel kısmında kumaş döndürülerek uçkur yapılmıştır. Tüm örneklerde kumaş katı yöntemi uygulanmış ve kumaş tüm parçaları kullanılacak şekilde kesilmiştir. Kalıp parçaları dörtgen ve üçgenlerden oluştuğundan birbiri içine geçerek ve düz çizgide kesilerek kumaş israfı olmayacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca kumaş kenarlarının kesilmeden dikiş payı olarak kullanıldığı gözlenmiştir. Bu çalışmada görüldüğü gibi, geleneksel giysiler günümüzde moda endüstrisinde sıfır atık olarak adlandırılan yöntemle tasarlanmış, bilinçli olarak kumaş israfına yol açmayacak şekilde kesilmiş ve akılcı bir tutumla dar enli kumaş en verimli şekilde kullanılmıştır.

Sıfır atık moda üretim yöntemleriyle ilgilenen tasarımcı Timo Rissanen'e göre sıfır atık moda tasarımının en önemli unsurlarından biri kumaşın eni ve boyudur. Moda tasarımcısının kullanacağı kumaşın ölçülerini bilmesi ve tasarımını ona göre oluşturması bu nedenle önemlidir. Moda bağlamında sıfır atık teriminin 2008'den itibaren kullanılıyor olması bu terimin yeni bir olgu olduğunun düşünülmesine neden olsa da (Paralı, 2021, s. 1459-1462) geleneksel Türk giysilerinden şalvar, üç etek ve cepken incelendiğinde sıfır atık tasarım özelliğinin bu giysilerde de olduğu görülmektedir. İncelenen giysilerde çoğunlukla yap-boz sıfır atık kalıp tasarım yönteminin uygulandığı tespit edilmiştir.

Kumaş enlerinin değişmesi ve üretim yöntemlerinin farklılaşması geleneksel giysilerde kullanılan sıfır atık tasarım yaklaşımının giderek unutulmasına yol açmıştır. Günümüzde farklı amaçlar için üretilen geleneksel giysilerin kesim ve kalıplarının geleneksel yöntemlerle yapılmadığı görülmektedir. Türk geleneksel giysilerinde kullanılan, insan anatomisine uygun, sıfır atık, sürdürülebilir ve çevre dostu tasarım yöntemleri gelecek tasarımlar için örnek oluştururken bu yöntemlerin tasarımcılara da ilham kaynağı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ayhan, F. (2021). Bugün Giyilen Modern Giysinin Oluşumunda Türklerin Etkisi. *Humanities Sciences*, 16 (1), 24- 44.
- Bilgili, M. Y. (2023). Sıfır Atık Yönetiminin Çevre Etiği Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (64), 21-28.
- Carrico, M. ve Kim, V. (2014). Expanding Zero-Waste Design Practices: A Discussion Paper. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 7(1), 58-64.
- Castellan, A. L. (1821). *The World in Miniature; Turkey, being a description of the manners, customs, dresses, and other peculiarities characteristic of the inhabitants of the Turkish Empire; to which is prefixed a sketch of the history of the Turks.* (Ed. F. Shoberl). Cilt 6. Londra: R. Ackermann.
- Enes, E. (2021). Sıfır Atık Moda Tasarımı ve Yapboz, Mozaik ve Çıkarma Kesim Yöntemlerinin İncelenmesi. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 2 (2) , 116-128 .
- Ergür, A. (2002). *Tekstil Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Ertürk, N. (2018). *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Görgünay, N. (2008). *Geleneksel Türk Giyim Tarihi (Milattan Önce Binyıllardan Günümüze Kadar)*. İzmir: Sergi Yayınevi.
- Görünür, L. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Kim, S. ve Kim, H.Y. (2022). Creative Exploration: Zero-waste Fashion Design Practices with Traditional Korean Clothing. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, doi:10.1080/17543266.2022.2148293.
- Koç, F. ve Koca, E. (2012). The Clothing Culture of the Turks, and the Entari Part 2: Entari. *Folk Life*. 50(2), 141-168.
- Koç, F. ve Koca, E. (2015). Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım. *İdil Dergisi*, 5 (19), 237- 262.

- Koç, F., Koca, E., ve Çakmak, Ş. (2016). Bursa Osmangazi Halk Giyim Kuşamında Kullanılan Şalvarlar. 2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, 110-125.
- Kuleli, S., Özkavruk Adanır, E., ve Dikkaya Gökür, Ö. (2013). Türkiye ve Rusya: Giyimde Batılılaşma Hikayesi. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Uluslararası Kültür/ Sanat Etkinlikleri.
- Mangır, F. A. (2019). Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Esnaf Kıyafetleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Micklewright, N. (1986). Women's Dress in 19th Century Istanbul: Mirror of a Changing Society. Yayınlanmamış Doktora tezi. Philadelphia: University of Pennsylvania, History of Art.
- Moltke, V. H. (1960). Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839). (Çev: H. Örs). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkavruk Adanır, E., Kuleli, S., Dikkaya Gökür, Ö., Kuleli, A. (2013). Sustainable design in the bridal wear industry of Izmir through reuse of local silk fabrics. *Sericologia*, Vol. 53, No. 1, 10-14.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Paralı, A. (2021). Sürdürülebilir Moda Kapsamında Sıfır Atık Kalıp Hazırlama Tekniklerinin İncelenmesi: Mozaik Yöntemi Örneği. *Ulakbilge*, 67, 1457-1474.
- Quataert, D. (2000). *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction*. New York: State University of New York Press.
- Rissanen, T. (2013). Zero-waste Fashion Design: a study at the intersection of cloth, fashion design and pattern cutting. Yayınlanmamış Doktora tezi. Sidney: Teknoloji Üniversitesi.
- Rolle, R., Müller-Wille, M., Schietzel, K. (1991). *Gold Der Steppe: Archäologie Der Ukraine*. Almanya: K. Wachholtz.
- Rudenko, L. S. (1953). *Frozen Tombs of Siberia*. Londra: J.M. Dent and Sons Ltd.
- Salman, F. (2013). Başlangıcından Anadolu Selçukluların Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü.
- Scarce, J. (2003). *Women's Costume of the Near and Middle East*. Londra: Routledge.

- Şahin, Y. (2011). Geleneksel Kadın Giyimi Kesim Tekniğinde Modanın Etkisi. Folklor / Edebiyat, Cyprus International University, 17(68), 181-185.
- Şahin, Y. (2016). Geleneksel Türk Giyim Kültürü ve 20. Yüzyıl Modasının Kesişme Noktası: Geometrik Kesim. Art e- Sanat Dergisi 9 (17), 376-390.
- Tansuğ, S. (2021). Ege'de Renklerin Cümbüşü. İzmir: Aracılar Ambalaj Matbaacılık.
- Türkoğlu, S. (2002). Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam. İstanbul: Atılım Kâğıt Ürünleri ve Basım.

İnternet Kaynakları

- Görsel 1. Keten/Kenevir Gömlek, Pazırık 2. Kurgan. M.Ö. 5.- 4. yy. Ermitaj Müzesi- St. Petersburg [http](http://) 1.
- <https://pano.hermitagemuseum.org/3d/html/pwoaen/main/#node312> (Erişim tarihi: 11.01.2023)